

‘Die ongerijmdste gewrogte kreëer’

Natuur en milieu in Nederlandse en Zuidafrikaanse poëzie

De Nederlandse en Zuidafrikaanse poëzie en de relatie tussen natuur, milieu en literatuur. Dat is het onderwerp in de bundel ‘Ons klein silwerige planeet’ waarin de grenzen van beide literaturen zijn afgetast. Nu de apartheid naar de achtergrond gedrongen is, valt de rijkheid van dit schone, complexe land aan de zuidpunt van Afrika des te meer op.

Hans Ester

Nederlandse en Vlaamse schrijvers en letterkundigen zijn de afgelopen vijf jaar onder de indruk geraakt van dat complexe land aan de zuidpunt van Afrika dat de dichter Van Wyk Louw ooit ‘wyd’ en ‘droef’ noemde. De belezenheid en gastvrijheid van hun Zuidafrikaanse collega’s hebben er voor gezorgd dat van de eertijdse kilte in de relaties niets meer over is. Dankzij de hernieuwde vriendschappelijke contacten tussen Nederlandstaligen en Zuidafrikanen die Afrikaans als moedertaal spreken, is het arsenaal aan Afrikaanstalige schrijvers dat in Nederland en Vlaanderen geciteerd kan worden, uitgebreid. De grote ontdekkingsreis door het – van Europa uit gezien – onbekende terrein van de Afrikaanstalige letterkunde is begonnen en zal gedurende de komende decennia zijn sporen nalaten in de literatuur die in de lage landen wordt geschreven. Vanuit Zuid-Afrika waait er een verfrissende exotische wind richting Vlaanderen en Nederland.

Een direct gevolg van de geschetste ontwikkeling is het initiatief dat Johann Lodewyk Marais uit Pretoria en Ad Zuiderent uit Amsterdam vorig jaar namen om een bundel samen te stellen met uit Vlaanderen, Nederland en

Zuid-Afrika afkomstige gedichten over natuur en milieu. Onder de aan Van Wyk Louw’s *Nuwe Verse* (op één letter na) ontleende titel *Ons klein en silwerige planeet* is deze bundel enkele maanden geleden verschenen.

Marais is al sinds vele jaren bezig met de relatie tussen natuur, milieu en literatuur. In 1990 publiceerde hij de bundel *Groen* met nog niet eerder gepubliceerde gedichten van een groot aantal Afrikaanstalige dichters, onder wie Hennie Aucamp, Eveleen Castelyn, Lina Spies en Daniel Hugo. Al deze gedichten hebben de natuur en het milieu tot onderwerp. Aan de gedichten van de nieuwe bundel laat Marais een boeiende inleiding in het thema ‘Natuur, omgeving en letterkunde’ voorafgaan. Terwijl hij zich specifiek over de Afrikaanstalige letterkunde uitlaat, doet Zuiderent iets vergelijkbaars in zijn tekst over de Nederlandse letterkunde: ‘Natuur, landschap en poëzie’. Beide inleidingen geven een deskundig literair-historisch overzicht en leggen de lezer belangwekkende vragen voor. Marais en Zuiderent tonen hun intellectuele integriteit door het kader te problematiseren waarbinnen de gedichten uit de bundel worden gepresenteerd. Aan het spreken over

‘natuur’, ‘omgeving’, ‘besoedeling’ en ‘milieu’ zitten heel wat haken en ogen. Ze leveren ook een geconcentreerde geschiedenis van de natuur als centraal onderwerp binnen de letterkunde van de beide taalgebieden.

Soms kan een inleiding het ‘eigenlijke’ van een boek te lang voor de voeten lopen. Dat is hier absoluut niet het geval. De gedichten zijn namelijk zeer wisselend van onderwerp en kwaliteit.

Tussen de afzonderlijke gedichten is geen ander verband dan dat van het globale thema ‘natuur en milieu’ te ontdekken. In zijn inleiding constateert Marais dat zich in Zuid-Afrika nog gebieden bevinden waar gesproken kan worden van een ongerepte natuur, waar de menselijke inmenging tot het uiterste (een overvliegende jumbojet?) beperkt is gebleven. Maar, zo zegt hij terecht, het spreken over de natuur lijkt toch altijd een betrekking met de mens te veronderstellen: “Dit is belangrijk om daarop te wys dat ofskoon die ‘menslike dimensie’ baie-maal in definisies van die begrip ‘natuur’ afwesig is, laasgenoemde (glo) eintlik nie betekenis het sonder die mens en sonder dat die mens dit (potensieel) kan benut nie. Daar het immers oor ’n lang tydperk ’n antroposentriese siening ontwikkel wat die mens in die middelpunt van alles stel. En om sake verder te kompliseer, heg verskillende kulture in Suid-Afrika verskillende en gewoonlik uiteenlopende waardes aan die na-

tuur, die omgewing en ontwikkeling, en huldig hulle uiteenlopende menings oor die funksie(s) daarvan.” (blz. 4).

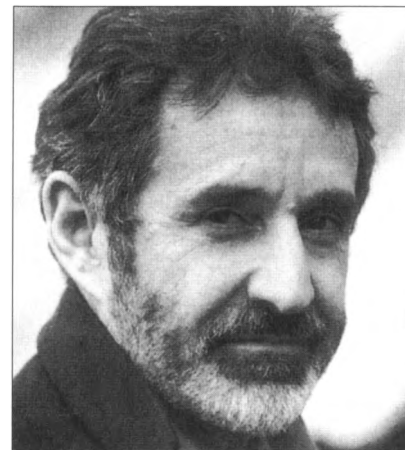
In zijn inleiding stelt Zuiderent: “Anders dan in Zuid-Afrika is het in Nederland en Vlaanderen moeilijk – of zelfs onmogelijk – om in absolute zin natuur te ervaren. Natuur bestaat hier vooral als geschiedenis of mythe. Waar het één ophoudt en het ander begint, is bovendien niet altijd duidelijk.” (blz. 15).

Het valt niet te ontkennen dat een bezoek aan datgene wat in Nederland natuur heet (in Vlaanderen liggen de zaken iets anders) tevens een confrontatie met de medemens inhoudt. Zulke eenzame plekken als Gamka’s Kloof (ook ‘De Hel’ genaamd) op uren volkomen eenzaam rijden van Oudtshoorn verwijderd, kun je in Nederland gewoonweg niet tegenkomen. Een opmerkelijk verschil tussen Nederland en Zuid-Afrika is bovendien de verhouding van binnenshuis tot buiten. De nadruk van het leven in Nederland ligt op de beslotenheid van de huiselijke intimiteit, terwijl zelfs de droge Johannesburgse winter uitnodigt om de dag buiten door te brengen. Veel Afrikaanstaligen hebben bovendien nog een stukje grond ver van de grote stad, een ‘plasie’ dat zij koesteren als een verloren paradijs. Toch zou je je zelfs met dit contrast in het achterhoofd kunnen afvragen of het niet gewoon luiheid van de Nederlandse dichters is dat zij zo zelden op grond van wat zij in de micro-natuur van Nederland kunnen vinden tot inspiratie en goede gedichten komen. Maar, zouden de samenstellers enkele gedichten van Ida Gerhardt hebben opgenomen, in plaats van bijvoorbeeld de bijdragen van Hans Warren en T. van Deel, dan zou het beeld er vermoedelijk anders hebben uitgezien.

De bundel van Marais en Zuiderent is

gelukkig niet in twee taaldelen gesplitst. Na Robert Anker volgt een gedicht van J. Eijkelboom en dan volgen Petra Müller en Breyten Breytenbach. En zo gaat het door tot het gedicht ‘De landmeter’ van Rutger Kopland. Het laatste woord heeft trouwens Elisabeth Eybers op de achteromslag met haar gedicht ‘Ekologie’. Waarom is het Zuidafrikaans voor Nederlandse oren zo’n bijzonder boeiende taal? Waarom krijg je een schokje als je hoort dat de Zuidafrikanen ons begrip ‘euthanasie’ benoemen als ‘genadedood’? De beste verklaring voor dit eigenaardige effect bieden de Russische Formalisten, de theoretici die rond 1920 probeerden om een theorie voor het onderscheiden van poëtische taal van alledaagse taal te formuleren. Deze Formalisten zagen in het doorbreken van de automatismen van ons taalgebruik de sleutel tot het eigene van literatuur. De ‘neutrale’ taal moest gedeformeerd worden, creatief worden verbouwd, om weer opgemerkt te worden en als woordteken te worden geregistreerd. Precies dat gebeurt, wanneer een Nederlander Afrikaans leest of hoort. Je herkent de vertrouwde klanken en woorden, maar er is op essentiële punten aan gesleuteld, zodat het begrijpen voortdurend over drempels heen moet. Bij die drempels aarzelt de verstaander even en denkt hij na, over de betekenis, maar in eerste instantie over de vorm van de taal.

Een Afrikaanstalige vriend zei mij een keer, dat hij de volgende dag aan zijn vrouw “n handjie moes gee”. In het Nederlands luidt de uitdrukking ‘een handje helpen’. Over de letterlijke betekenis begin je pas na te denken zodra je je verwondert over de Afrikaanse (uit het Engels afkomstige) uitdrukking. Terugkerend naar *Ons klein en silwerige planeet*, dit is geen bundel om in één ruk uit te lezen. Vrijwel alle gedichten eisen volledige aandacht. Dat de ge-

Breyten Breytenbach

dichten in het Afrikaans en Nederlands door elkaar staan, verhindert evenwel niet dat zeer duidelijke verschillen in levensoriëntatie en wereldbeschouwing tussen de Nederlandse (wederom in mindere mate de Vlaamse) en de Zuidafrikaanse dichters tot uitdrukking komen. Dichters uit Kaapstad en Pretoria als M. M. Walters, Wium van Zyl, Renee Marais en Daniel Hugo schrijven zo dat de oorspronkelijke ervaring met de natuur voor de lezer voelbaar blijft. Ze durven als het ware naïef te zijn. Die moed heeft de Vlaamse dichter Anton van Wilderode met zijn gedicht ‘September’ ook. En ze aarzelen evenmin om hun religieuze gevoelens uit te spreken. Dat is bijvoorbeeld heel sterk bij Lina Spies met het gedicht ‘Mite’ het geval.

Opvallend is verder dat Nederlandse dichters – althans in hun poëzie – weinig of geen bezorgdheid over de aftakeling van het natuurlijk milieu ten toon spreiden. De hier gepresenteerde Nederlandse dichters zijn veeleer op de innerlijke werkelijkheid van hun eigen psyche geconcentreerd. De Zuidafrikanen hebben meer zuurstof nodig. Wanneer de samenstellers ten behoeve

van de twee groepen lezers twee verkla-
rende woordenlijsten zouden hebben
opgenomen, zou deze bundel een iet-
wat schools karakter hebben gekregen.
De prijs hiervoor is echter dat de lezer
menig keer een woordenboek zal moe-
ten hanteren om het gedicht in de an-
dere taal te verstaan.
Indirect hebben Marais en Zuiderent
hiermee ook te kennen gegeven dat
het Afrikaans en het Nederlands bij
elkaar horen, nauwe verwanten zijn.
Dat is een nieuw geluid, dat een
nieuwe lente in de verhoudingen
documenteert. Ook het feit dat de
Nederlandse Taalunie bij deze uitgave
betrokken is, toont aan hoeveel belang
zij hecht aan intensivering van de con-
tacten tussen Vlaanderen, Nederland
en Zuid-Afrika. ■

*Ons klein en silwerige planeet.
Afrikaanse, Nederlandse en Vlaamse
gedigte oor die omgewing.* Saamgestel en
ingelei deur Johann Lodewyk Marais
en Ad Zuiderent. Uitgeverij J. L. van
Schaik. Akademies, Pretoria, 111 blz.,
prijs Rd 45,50. Dit boek is voor
NLG 25,-/BEF 455 (excl. portikosten)
te verkrijgen bij het Suid-Afrikaanse
Instituut, Keizersgracht 141, 1015 CK
Amsterdam.

Elisabeth Eybers

Ekologie

Wie die prullemand volprop van dag tot dag
vra hom nie af hoeveel bome verteer
Sy vreemde, papiervernielende vak
wat vir driekwart bestaan uit magteloos wag
en die ongerymdste gewrogte kreëer.
In feite verdien hy om skuiling van tak
en geritsel van blare wreed te ontbeer
want die handjievool humus wat hy sal verstrekk
na sy heengaan kan nimmer sy skuldelaas dek...

Dog die aarde,terwyl hy haar lof sing, gedoog
die digter sowel as die ekoloog.

Uit de bundel *Nuweling* (Amsterdam en Kaapstad, 1994).

Adverteren?

Waarom zou u
 deze advertentieruimte
 niet benutten?
 Het is de beste
 mogelijkheid om
 een gerichte doelgroep
 direct te bereiken!
 Neem voor exacte
 afmetingen, aanleveringsvoorwaarden,
 data en prijzen contact op met:

drs. A. van de Akker
 De Schietspoel 1
 5051 DL Goirle
 (013) 534 60 93.